

наукового, позанаукового, псевдонаукового юридичного знання, його залежності від методології наукових досліджень, свідомості вчених-юристів, інформаційних технологій; становлення образу юридичної науки як явища загальної та правової культури; традицій, новацій та інновацій, наукових відкриттів, дискусій, співвідношення фундаментального, спеціального, прикладного в юридичних наукових дослідженнях, їх значення, меж, результативності; аналізу значення та можливостей використання досвіду розвитку філософій інших наук (філософії економічних наук, філософії педагогічних наук, філософії лінгвістичних наук тощо); якісних і кількісних вимірів досліджень юридичної науки, масиву наукових публікацій, його динаміки тощо.

Філософія юридичної науки – погляд на юридичну науку з різних аспектів – наукознавчих, релігійних світоглядних, соціологічних, психологічних тощо, але за допомогою філософських засобів, що відрізняє її від суто наукознавчого підходу до юридичної науки.

Ткачук Іванна Дмитрівна, здобувач кафедри філософії права та юридичної логіки Національної академії внутрішніх справ

СПІВВІДНОШЕННЯ РЕЛІГІЇ, МОРАЛІ ТА ПРАВА ЯК ФОРМ РЕГУЛЯЦІЇ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

Дві речі, що частіше і триваліше ми розмірковуємо про них, сповнюють душу завжди новим і дедалі сильнішим здивуванням та благоговінням – це заряне небо наді мною і моральний закон у мені.

І. Кант

Сьогодні людство прагне жити в правовій державі, де діють справедливі закони, де всі люди рівні перед законом і судом, дотримується принцип верховенства права, забезпечуються права і свободи людини тощо. Доречно зауважує М. В. Костицький, що всі говорять про свої права, забуваючи про обов'язки, без яких не може бути реалізоване жодне право. Мабуть, зазначене і є причиною того, що нині

майже неможливо створити ідеальну правову державу. З огляду на позиції різних релігійних учень, людина народжується на планеті Земля з метою удосконалення своєї душі шляхом постійних реінкарнацій (перероджень). Тому тут апіорі не можуть існувати ідеальні держави і суспільство.

Однак існують такі категорії, як релігія, мораль і право, які допомагають зорієнтуватися людині в постійному конгломераті життєвих подій. Вони формують наш світогляд, спрямовують нас на певні дії, корегують поведінку, допомагають удосконалити себе тощо. Завдяки їм виникає надія, що людство не приречене на тотальне самознищення. Слід з'ясувати, як співвідносяться між собою ці феномени.

Право ми розуміємо як систему загальнообов'язкових соціальних норм або правил поведінки, що охороняються силою держави. Складовими соціальних норм є релігійні, моральні, політичні та інші норми.

Мораль – це система норм і принципів поведінки людей у ставленні один до одного і до суспільства. Вона охоплює погляди та вподобання й почуття, світоглядні орієнтації, принципи, цілі, мотиви вчинків і стосунків, проводячи межу між хорошим і поганим, порядністю й непорядністю, чесністю й безчестям, справедливістю й беззаконням, нормою та ненормальністю, милосердям і жорстокістю тощо. Тобто мораль пропонує зразки належної поведінки.

Філософ А. А. Гусейнов визначає такі риси моралі:

а) вона характеризує здатність людини співіснувати з іншими і становить форму відносин між людьми;

б) вона не підпорядкована закону причиновості та принципу корисності;

в) моральний закон не допускає відокремлення суб'єкта від об'єкта, тобто прокламувати мораль і практикувати її самому – це один нерозривний процес;

г) мораль – це тяжкий вантаж, який людина добровільно бере на себе. Мораль – це така гра, у якій людина ставить себе на кін. Такі ставки в цій грі [1, с. 23].

Між правом і мораллю є чимало спільного, адже вони є засобами регулювання поведінки людини. Їх норми є

соціальними, існують у реальній поведінці людей, протидіють свавілля тощо.

Гегель у своїй філософській пропедевтиці зазначає, що право та мораль відрізняються один від одного. Щось цілком дозволене з позицій права може бути чимось таким, що морально забороняється. Право дозволяє розпоряджатися своїм майном, абсолютно не визначаючи меж цього розпорядження, і тільки мораль містить визначення, які його обмежують. Може здаватися, ніби мораль дозволяє багато такого, чого не дозволяє право. Однак мораль вимагає не тільки дотримання права щодо інших, а, навпаки, з'єднує право з душевним станом, який спрямований на те, щоб поважати право заради права. Мораль вимагає, щоб передусім було дотримано право, і лише після того, як воно вичерпано, діють моральні визначення [2, с. 32].

Відмінність полягає й у тому, що право має обов'язковий характер, моральні норми виконують залежно від волі людини. Мораль регулює такі відносини, як дружба чи кохання, чого не може регулювати право.

Ми цілком поділяємо думку як Гегеля, так і А. А. Гусейнова. Проте вважаємо, що є у праві та моралі одне спільне джерело – релігія.

Історія надала нам безліч свідчень безпосереднього чи опосередкованого виникнення права з релігія як на Заході, так і на Сході. Не було жодної системи давнього писаного права, яка не мала б окремих норм, що виникли на основі релігійних приписів. Наприклад, Закони XII таблиць містять чимало норм, що їх можна віднести до релігійних. Особливо помітно вплинула релігія на законодавство країн Стародавнього Сходу (закони Мойсея, давнє право персів, закони Хаммурапі та ін.). Слід зауважити, що язичницьким релігіям народів Стародавнього Сходу і Середземномор'я право зобов'язане такою категорією, як справедливість.

Прикладом переплетення права і релігії була поява на межі XI–XII ст. такого феномену, як церковне (релігійне, канонічне) право. У XIII ст. в Європі було здійснено спробу кодифікації канонічного права. У кодексі канонічного права сімейно-шлюбні відносини, спадкування, десятина (податок на

користь церкви), інші правила і приписи мали релігійно-мирські форми в тому сенсі, що окремі декрети вселенських зборів і пап регулювали цілком світські відносини, а деякі навіть мали державну підтримку [3, с. 242–243].

Мораль може мислитися як закон, який надається божеством безпосередньо (одкровення) чи через пророків. До прикладу, відповідно до міфологічних уявлень давніх цивілізацій, давньоєгипетський бог Осиріс чи давньоіндійський першопредок Ману принесли людям божественну мудрість у вигляді знань, також вони жили разом з ними, прищеплюючи їм правильний спосіб життя.

Засновнику іранської релігії зороастризму Заратустрі (VII–VI ст. до н. е.) верховний бог особисто передав для людей свої закони. Божественні істини відкривалися засновнику буддизму Будді в стані нірвани, а засновнику ісламу Мухаммеду – у медитаціях. Важливе значення для становлення уявлень про мораль у Європі мали Декалог Мойсея та Нагірна проповідь Ісуса Христа.

На наш погляд, віра в існування Бога, безсмертя душі, карми тільки вдосконалює розуміння моральних і правових обов'язків. Зрештою, як моральні, так і правові основоположні принципи випливають із найголовнішої заповіді християнського вчення – «возлюби ближнього свого, як самого себе».

Отже, релігія, мораль і право тісно пов'язані між собою. Дві останні категорії можуть мати свої витoki з першої. Водночас мораль може слугувати посередником між релігією та правом. Адже не кожна людина є релігійною і не кожна людина правильно розуміє основні приписи права. Кожен сам обирає для себе засіб удосконалення власної сутності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гусейнов А. А. Великие моралисты / А. А. Гусейнов. – Изд. 2-е, доп. – М., 2008. – 495 с.
2. Гегель Г. Работы разных лет. В 2 т. Т. 2 / Г. Гегель ; сост., общ. ред. А. В. Гулыги. – М. : Мысль, 1971. – 630 с.
3. Філософія права : навч. посіб. / [О. О. Бандура та ін.] ; за заг. ред. М. В. Костицького, Б. Ф. Чміля. – Київ : Юрінком Інтер, 2000. – 336 с.